
ТЕМА 14

КРИМІНАЛІСТИЧНА ТАКТИКА ОБШУКУ ТА ВІЙМКИ

§ 1. Поняття тактики обшуку, об'єктів обшуку та об'єктів пошуку.

§ 2. Тактичні особливості стадій обшуку.

§ 3. Види обшуку та його технологія.

§ 4. Проведення виймки.

§ 1. Поняття тактики обшуку, об'єктів обшуку та об'єктів пошуку

У викритті винних та з'ясуванні істини по справі велика роль належить обшуку. У його ході можна виявити розшукувану особу, вилучити знаряддя злочину, речі та цінності, здобуті злочинним шляхом тощо. Тому провадження обшуку за наявності достатніх підстав є не тільки правом, а й обов'язком особи, яка веде слідство чи дізнання. Нормами КПК України передбачені основні юридичні засади обшуку, згідно з якими – визначені його суть і мета.

Обшук – це слідча дія, спрямована на примусове обстеження осіб, приміщень, споруд, ділянок місцевості тощо, що знаходяться у розпорядженні особи, яку обшукують, та членів її сім'ї, а також організації, установи, з метою виявлення і вилучення об'єктів, слідів, що мають значення для розслідування справи.

За своєю суттю обшук є пошуковою дією, мета якої – здобути доказову та орієнтуючу інформацію. На практиці це означає виявити речові докази, визначені кримінально-процесуальним законом; знайти злочинця, який ховається від слідства; викрадену особу (особу, незаконно позбавлену волі); труп або його частини, вилучити об'єкти, які свідчать про злочин, що го-тується.

Криміналістична тактика обшуку передбачає такі головні питання: кого чи що шукати? у кого шукати? де шукати? яким чином шукати? та ін. І вже

з цих питань окреслюються два найголовніші у тактиці обшуку поняття: об'єкти обшуку та об'єкти пошуку.

Об'єкти обшуку – це ті об'єкти, які підлягають обстеженню. Ними можуть бути люди, приміщення, ділянки місцевості, транспортні засоби тощо.

Об'єкти пошуку – це ті об'єкти, які належить знайти (виявити) у ході обшуку. У подальшому вони стають речовими доказами. Законом передбачений перелік таких предметів. Зокрема, до нього включені: зброя, радіоактивні речовини, наркотики, транспортні засоби, гроші та цінності, документи тощо.

Суттєвою гарантією законності обшуку є його обґрунтованість, яка визначається достатністю підстав для його провадження. Достатні підстави – це встановлені в ході розслідування або отримані в результаті оперативно-розшукових заходів перевірені дані, які дозволяють припускати, що у певної особи чи в якомусь приміщенні знаходяться важливі для слідства предмети, документи, інші об'єкти.

Процесуальною підставою обшуку є постанова слідчого або органу дізнання, винесена згідно із кримінально-процесуальним законом і санкціонована прокурором чи його заступником, за винятком житла чи іншого володіння особи.

Обшук є невідкладною слідчою дією у випадках, які не терплять зволікань: якщо справа нагальна, то він може бути проведений і без санкції прокурора, але з подальшим повідомленням про нього прокурора. В 24-годинний термін прокурору направляють копію постанови про обшук із супроводжувальним листом, в якому викладають мотиви, що стали підставою для прийняття такого рішення, а також повідомляють результати обшуку.

Обшук може проводитися без санкції прокурора у таких випадках:

- необхідність у ньому виникла раптово, наприклад, для запобігання злочину, що готується;
- місце переховування злочинця та речових доказів встановлене в результаті розслідування злочину по «гарячих слідах»;
- потерпілі або свідки вказують на певну особу як на таку, що скоїла злочин, або ж на місце, де переховується злочинець та приховані речові докази;
- злочинець затриманий відразу після скоєння злочину або на місці злочину;
- необхідність обшуку виникла раптово при проведенні слідчих дій, а поїздка за отриманням санкції до прокурора потребує багато часу.

Обшук житла чи іншого володіння особи, за винятком невідкладних випадків, проводиться лише за мотивованою постановою судді. У разі необхідності провести обшук, слідчий за погодженням з прокурором звертається з поданням до судді за місцем провадження слідства. Суддя негайно розгля-

дає подання і матеріали справи, а в разі необхідності вислуховує слідчого, прокурора і, вбачаючи достатні підстави, виносить постанову про проведення обшуку. Цей документ оскарженню не підлягає. Однак на постанову судді про відмову в проведенні обшуку протягом трьох діб (з дня її винесення) прокурор може подати апеляцію до апеляційного суду.

Законом передбачені невідкладні випадки, в яких обшук житла чи іншого володіння особи може бути проведений і без постанови судді. Йдеться про ситуації, пов'язані із врятуванням життя людей, майна, а також переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів. При цьому в протоколі обов'язково зазначають причини, що обумовили проведення обшуку без постанови судді. Слідчий протягом доби з моменту проведення цієї дії повинен направити копію протоколу обшуку прокуророві.

Таким чином, закон надав слідчим та співробітникам органів дізнання великі права при провадженні обшуку. Однак цими правами слід користуватися помірковано, неухильно дотримуватись положень Конституції України про основні права громадян.

У ході обшуку підлягають вилученню предмети, які, відповідно до законодавства, можуть бути придбані лише за спеціальним дозволом, оскільки на них поширюється спеціальна заборона чи обмеження, а їх зберігання і збут карається у кримінальному порядку. До кола цих предметів належать: вогнепальна зброя, боеприпаси, вибухові речовини, друковані видання або зображення порнографічного характеру, сильнодіючі, отруйні, а також наркотичні речовини, добуте із надр землі золото, інші дорогоцінні метали, коштовне каміння та ін.

Успішний результат обшуку значного мірою зумовлюється якістю його підготовки. Обшуку передують цілий комплекс підготовчих заходів: окремі з них заслуговують на детальніший розгляд.

Так, визначаючи особу, у якої планується провести обшук, слід вивчити її зв'язки й оточення: слід мати на увазі, що об'єкти пошуку, які підлягають вилученню, можуть бути сховані не тільки в обвинуваченого. Відомості про обшукувану особу збирають шляхом вивчення матеріалів кримінальної справи. Звіди потрібно почерпнути інформацію про спосіб життя, звичний розпорядок дня, професію, звички обшукуваного, його заняття у вільний час, взаємини у сім'ї, з сусідами, колегами по роботі, наявність у нього транспортних засобів, дачі та ін.

Далі треба зібрати дані про місце обшуку та особливості обшукуваного. Бажано перед обшуком негласно вивчити місце майбутнього обшуку, а в деяких випадках — ознайомитися з планом будівлі та його основних вузлів. При цьому увагу звертають на те, куди виходять вікна, чи ізольоване приміщення,

характер закривання дверей та сигналізації (чи є дзвінок, чи не користуються мешканці умовним стуком у двері та вікна). Якщо обшук планується проводити у службовому приміщенні, слід вивчити режим роботи відповідної організації, установи, підприємства. Якщо обшук планується провести на місцевості, то у процесі підготовки з'ясовується її характер, наявність будівель, рослинність, точне розташування обшукуваної ділянки, особливості ґрунту та ін.

Отримані попередні відомості можуть не тільки виявитися потрібними у ході обшуку, а й цілеспрямовано скорегувати його подальший план.

Крім того, збирають необхідну орієнтуючу інформацію про об'єкти пошуку – їх зовнішній вигляд, кількість, форму, об'єм, розпізнавальні ознаки. При цьому слід передбачити можливість зміни їх зовнішнього вигляду. Здобути таку інформацію можна у результаті допиту свідків, потерпілих, представників організації, якій нанесена шкода, огляду місця події, висновку експертів, а також оперативним шляхом.

Час майбутнього обшуку призначають з огляду на отримані дані про особу, в якій здійснюватиметься обшук. Як правило, обшук проводиться негайно, – тільки-но в ньому виникає необхідність. Бо головна вимога до обшуку – це його раптовість, від якої найчастіше залежить успіх.

Однак наголосимо, що закон зобов'язує проводити обшук вдень, крім випадків, які не терплять зволікань. Практика показує, що оптимально проводити обшук зранку, оскільки учасники обшуку працюють зі свіжими силами, а отже – продуктивно.

При підготовці до обшуку вирішують питання про склад оперативної групи і розподіл обов'язків між учасниками. Склад і кількість учасників обшуку зазвичай залежать від обсягу пошукових робіт. Обов'язковими учасниками обшуку є:

- слідчий або особа, яка проводить дізнання;
- поняті;
- обшукувана особа або дорослі члени її сім'ї, представники місцевого органу влади, представник тієї організації, у приміщенні чи на території якої проводиться обшук.

Якщо є підстави вважати, що при обшуку будуть виявлені викрадені предмети, то потерпілі або їх представники можуть залучатися до розпізнання знахідок. У разі необхідності слідчий може запросити на обшук спеціалістів, співробітників міліції, потерпілих, обвинувачених, кінолога, технічних помічників із числа представників громадськості, незацікавлених у результаті справи.

Беручи участь в обшуку, спеціалісти (співробітники криміналістичних підрозділів) консультують слідчого; застосовують пошукові прилади; вико-

ристовують криміналістичну та оперативну техніку; упаковують речові докази; фотографують схованки та вилучені предмети. У деяких випадках, можуть бути запрошені як спеціалісти сантехнік, столяр, ювелір, а також представники інших професій – це залежить від завдань обшуку. Так, кінолог за завданням слідчого може використовувати службово-розшукового собаку для виявлення людини, що переховується, а також для перевірки важкодоступних місць та для охорони затриманого.

Співробітники міліції надають допомогу в організації обшуку, спостерігають за поведінкою обшукуваного, охороняють місце події та затриманих, проводять особистий обшук та ін.

Технічним помічникам з числа представників громадськості доручають роботу з охорони об'єктів обшуку (приміщень, місцевості, транспортних засобів), а ще розкопування землі, перенесення предметів тощо.

Залежно від виду злочину, особи обшукуваного та інших конкретних обставин, слід вибрати оптимальний спосіб проникнення у приміщення обшуку, передбачивши при цьому можливу відмову впустити у приміщення, а також озброєний опір. Необхідно продумати, як організувати зовнішню охорону місця обшуку, де виставити пости, що робити при телефонних дзвінках під час обшуку, яким чином поводитися з особами, які можуть прийти з одним із мешканців під час обшуку та ін.

У процесі підготовки до обшуку також вирішується питання про оснащення оперативної групи технічними засобами. До них відносять: освітлювальні прилади на довгому шнурі та акумуляторні ліхтарі, оскільки відповідне освітлення є передумовою нормальної роботи. Слід взяти на обшук слідчу валізу або мати знаряддя для проникнення у приміщення та розкриття сховищ, обстеження ґрунту та сипучих речовин, рулетку для проведення обмірів, лупу тощо. Необхідно підготувати пакувальні матеріали, шпагат, сургуч, печатку, бланки протоколу обшуку, копіювальний папір та ін.

Для пошуків схованих предметів застосовують як прості технічні засоби у вигляді щупа чи загостреного металевго прута, так і складні спеціальні прилади, дія яких заснована на властивостях електромагнітного поля (електронні шукачі); прилади, які діють від постійного магніту (магнітні підйомники і металошукачі) тощо. Для виявлення золота у зливках та виробках при обшуку приміщень, місцевості, а також особистому обшуку використовують прилад, який діє вибірково – лише на золото. За допомогою металошукача можна виявити різноманітні дрібні металеві предмети. Для виявлення захованих у землі трупів і їх частин, виявлення переклеювання шпалерів, слідів крові та сперми, а також просвічування предметів та ін. застосовують переносні рент-

генівські установки, спеціальні прилади для трупів, електронно-оптичні перетворювачі, ультрафіолетові освітлювачі – прилади, засновані на використанні невидимої частини спектра. Наприклад, переносні (валізні) рентгенівські установки працюють від звичайної електромережі, вони мають криптоскоп, який дозволяє проводити просвічування у незатемненому приміщенні.

У деяких випадках у процесі обшуку виникає необхідність попереднього дослідження виявлених предметів і документів в ультрафіолетових променях. Для цього розроблено портативні ультрафіолетові освітлювачі, що дають змогу виявляти сліди витравлення, переклеювання фотокарток і шпалерів, а також сліди крові, сперми та жирових речовин.

На відкритій місцевості застосовують міношукачі, таке застосування виправдовує себе; але в приміщеннях він практично малоефективний – через перешкоди, створювані різними металевими предметами, що знаходяться в стінах, підлозі тощо.

За допомогою магнітного підйомника можна виявити вироби із чорних металів. Спеціальні металошукачі типу МО – 2, «GARRET» – metal detector, МП – 1, МП – 2 (пошуковий магніт) дають можливість виявляти при пошуках металеві предмети на місцевості, предмети із чорних та кольорових металів, що знаходяться в тайниках, особливо під землею, асфальтом, бетонним покриттям тощо. Хороші результати дає використання магнітного підйомника перед початком обшуку: за його допомогою проводять очищення ділянки від металевих предметів, після чого проводять так зване електромагнітне зондування землі за допомогою металошукача або міношукача.

Для пошуку металевих предметів (зброї, знаряддя злочину) у водоймищах, криницях, ямах з нечистотами з успіхом застосовуються магнітні шукачі, що мають більш потужні магнітні властивості.

Нині також розроблено пошукові засоби, в яких використовується зондуюча енергія звукової хвилі та радіоактивне випромінювання. А завдяки приладу зі спеціальним пристроєм, який реагує на гази, шукають закопані у землі трупи або їх частини. Цей пристрій безпомилково вказує на місцезнаходження трупа, що розкладається. Однак він дає позитивні результати тільки у випадках, якщо щуп торкається до трупа або його частин.

Останнім часом у криміналістичну практику почали впроваджувати електротрупи, які при наближенні наконечника щупа до трупа або його частин на відстань до 25 см починають фіксувати зміну сили струму, що свідчить про наявність в землі трупної маси.

§ 2. Тактичні особливості стадій обшуку

Хід усієї роботи з проведення обшуку прийнято поділяти на чотири самостійні стадії:

- 1) підготовчу;
- 2) оглядову;
- 3) детальну (пошукову);
- 4) фіксуючу результати обшуку.

Підготовча стадія починається із проникнення оперативної групи на об'єкт обшуку і проведення там попередніх заходів. До місця обшуку оперативна група повинна прийти непомітно для обшукуваного. У разі необхідності виставляють пости біля дверей, вікон, на підвір'ї.

Особа, у якої проводитиметься обшук, може перешкоджати вільному входу слідчого до обшукуваного приміщення, намагаючись виграти час, щоб знищити або сховати розшукувані предмети. Тому бажано, щоб слідчого супроводжував представник громадськості чи ЖЕКу, який не викликав би підозри своєю появою і проханням відчинити двері. У деяких випадках, проникнення в обшукуване приміщення варто приурочити до моменту, коли хтось із мешканців відчинить двері, щоб вийти з цього приміщення.

Заходять до обшукуваного приміщення всією групою, включаючи понятих. Якщо є відомості, що злочинець озброєний і має намір чинити опір, вдаються до заходів безпеки – проводять спеціальні комбінації на подолання опору та забезпечення успіху в проведенні обшуку. Увійшовши до приміщення, слідчий представляється, показує службове посвідчення, постанову про проведення обшуку та пропонує обшукуваному на ній розписатися. Всім присутнім роз'яснюються їх права та обов'язки. Далі слідчий повідомляє мету обшуку, пропонує обшукуваному добровільно видати предмети або документи, які цікавлять слідство.

Якщо обшукуваний вирішив добровільно віддати об'єкти пошуку і видача прихованого вважається цілковитою, тобто більше немає підстав уважати на їх прихованість то слідчий має право обмежитися вилученням виданого і не проводити подальших пошуків. Однак підкреслимо, добровільна видача автоматично не відміняє обшуку. Питання про його провадження вирішується з огляду на конкретні умови справи.

Особам, які знаходяться чи заходять в обшукуване приміщення, забороняється залишати його до закінчення обшуку, а також спілкуватися між собою. Це правило не поширюється на лікаря, листоношу та інших посадових осіб, які виконують на місці обшуку свої службові обов'язки. У разі необхідності слід обшукати усіх присутніх, що були чи зайшли у приміщення під час

обшуку. Інколи доцільно повторити особистий обшук і після закінчення всієї роботи.

Оглядова стадія. На цій стадії відбувається обхід приміщення або ділянки місцевості, що підлягають обшуку. При цьому слідчий безпосередньо знайомиться з обстановкою (розташуванням кімнат, підсобних приміщень, надвірних будівель та ін.); уточнює остаточний план обшуку; розподіляє обов'язки між учасниками; приймає рішення щодо застосування технічних засобів; вирішує питання про послідовність проведення обшуку.

Після проведення зазначених заходів починається найбільш відповідальна стадія всієї роботи – ґрунтовне обстеження та пошуки, тобто власне обшук.

Детальна стадія. Насамперед зазначимо, що обшук буде успішним лише тоді, якщо пошуки проводитимуться планомірно, системно, повно і ретельно.

У приміщенні (кімнаті, хліві, горищі), а також на закритій території (дворі) обшук доцільно проводити послідовно, просуваючись вздовж стін (огорожі) за годинниковою стрілкою або навпаки. При цьому досліджують усі предмети, які зустрічаються на шляху, висять на стінах, а також самі стіни. Опісля обшуковуються предмети, що знаходяться у центрі приміщення або подвір'я. Вибрану послідовність обшуку слід витримувати до кінця. Кожний наступний об'єкт вивчають тільки після того, як закінчено обшук попереднього об'єкта.

Такий порядок, однак, не виключає можливості вибірково обшукувати певні, найбільш підозрілі об'єкти, а також досліджувати окремі об'єкти чи ділянки одним способом: наприклад, перевірити всі місця з допомогою металолукача або переносного рентгенівського приладу. Практика свідчить: інколи доцільно починати обшук із найбільш трудомістких об'єктів. Для цього слід вивчити способи скоєння та приховування злочинів, способи заховання речових доказів, хитрощі злочинців. Якщо у проведенні обшуку беруть участь кілька співробітників правоохоронних органів, можна проводити паралельні та зустрічні обстеження. Пошуки проводять всюди, де тільки можуть знаходитися сховані предмети, але при цьому, за вимогами кримінально-процесуального закону, слід уникати пошкоджень обстановки, що не є необхідними. У цьому контексті варто нагадати, що в українській мові обшук здавна називався «трус» (від слова «трусити»).

Успіх обшуку залежить також і від уміння обшукуючих правильно поводитися, тримати психологічну перевагу у цій слідчій дії. У криміналістичній літературі обшук вважається дією, що відбувається у конфліктній ситуації. Однак проведення обшуку може характеризуватися й безконфліктною ситуацією, наприклад, обшук за відсутності обшукуваного або при добровільній видачі предмета пошуку.

У ході детального обшуку не можна відволікатися на виконання інших завдань; обшукуючі повинні зосередитися на головній меті – обшуку.

Потрібно не поспішаючи дослідити всі частини будівлі та предмети, в яких можуть бути заховані об'єкти пошуку, враховуючи те, що речі можуть бути розібрані.

Необхідно обов'язково перевіряти й такі об'єкти (речі), які неприємні для сприйняття (брудна білизна, сміттєві ящики та ін.), оскільки обшукуваний може навмисне зробити схованку в таких місцях, сподіваючись на гидливість зі сторони осіб, які проводять обшук.

Якщо слідчий володіє інформацією, отриманою оперативним шляхом, про місця, де можуть знаходитися сховані предмети, то до цих місць слід про-суватися поступово, – щоб не розкрити джерел отримання інформації.

У ході обшуку жодна заява обшукуваних осіб не повинна прийматися на віру – кожна з них потрібно перевіряти.

І взагалі, під час обшуку слідчий (або інша спеціально призначена осо-ба) повинен спостерігати за поведінкою обшукуваних – саме професійна спостережливість дає хороші результати у відшукуванні доказів по справі. При спостереженні потрібно підмічати реакції обшукуваних на дії опера-тивної групи і критично оцінювати їх, оскільки вони можуть бути інсцено-вані. Уміння розпізнавати психічний стан обшукуваного в той чи інший момент полегшує пошуки схованих ним предметів. Нерідко самі обшуку-вані своєю поведінкою «підказують», де схований розшукуваний предмет. За ознаками поведінки обшукуваного (його хвилюванням, страхом, радістю) можна здогадатися про наближення або віддалення від місця схованки. На-приклад, хвилювання обшукуваних, як правило, зростає з наближенням слідчого до цього місця. Інколи доводиться ще й зважати на поведінку тва-рин, птахів, які можуть зорієнтувати на місце знаходження закопаних час-тин трупа тощо.

Позитивні результати дає так звана «словесна розвідка»: називають вго-лос чергові об'єкти обшуку, спостерігаючи при цьому за поведінкою обшуку-ваних. Мімікою, жестами тощо вони можуть відреагувати на назви особливо важливих для обшуку місць. Така «словесна розвідка» дає можливість конт-ролювати реакцію обшукуваних осіб.

У процесі обшуку потрібно сформулювати в обшукуваних осіб переконання в тому, що сховані предмети обов'язково будуть знайдені. Таке переконання слід підкріплювати старанністю обшуку – це може змусити обшукуваних доб-ровільно видати сховане.

У багатьох книжках з криміналістики слідчому рекомендується подум-ки поставити себе на місце обшукуваної особи. Проте ця рекомендація не підтверджується на практиці – так слідчий, навпаки ризикує зробити по-

милку. «Йому потрібно думати не про те, як би він діяв у цій ситуації, – справедливо зазначає О. Р. Ратінов, – а про те, як повинен був діяти обшукуваний»¹.

Важливо знати професійні навички обшукуваного, оскільки, як вчить досвід, злочинець часто, ховаючи предмети, послуговується звичними виробничими прийомами. Відомі також випадки, коли співучасники використовують одні і ті ж прийоми приховання коштовностей. Це потрібно враховувати при проведенні обшуку за груповими справами.

Якщо в обшуку беруть участь декілька співробітників правоохоронних органів і він проводиться у великому приміщенні, на місцевості або ж є груповим, то слід налагодити взаємний обмін інформацією про все виявлене (телефоном, посильними тощо). При проведенні складного обшуку рекомендується також робити перерви для відпочинку.

У ході детального обшуку доводиться вирішувати питання про причетність виявлених речей до справи. При цьому слід зважати на такі моменти: невідповідність знайдених предметів особі обшукуваного; непереконливе пояснення походження цих предметів; підозрілу поведінку обшукуваних під час виявлення певного предмету, а також незвичний спосіб його зберігання.

Стадія фіксації результатів обшуку – це заключна стадія ходу проведення обшуку. Від добросовісної і ретельної фіксації ходу та результатів обшуку залежить доказове значення цієї слідчої дії. Після закінчення обшуку чи виїмки, незалежно від їх результатів на місці відразу складається відповідний протокол.

Згідно із кримінально-процесуальним законом, протокол обшуку та виїмки є основним процесуальним засобом фіксації їх результатів. У ньому детально викладають відомості про знайдені предмети і місце їх виявлення. При цьому точно вказують загальні та індивідуальні ознаки цих предметів: назву, розмір, форму, колір або відтінок, якість, маркувальні позначення, номери, упаковку, відмічають пошкодження; якщо вилучені предмети однорідні, то прописом вказують їх кількість.

При вилученні цінних паперів, облігацій, заощаджувальних книжок, акредитивів подають усі реквізити цих документів. Іноземну та національну валюту заносять до протоколу із зазначенням загальної суми. В тих випадках, коли вони представляють інтерес як індивідуально визначені речі, у протоколі зазначають серію та номер кожної купюри.

Якщо обшукуваний заявляє, що вилучені предмети вироблені з дорогоцінних металів, тоді детально описують кожний предмет, зазначають, чи є на ньому проба і яка. Описують та замальовують певні позначення, які є на антикварних виробках.

¹ Ратінов А. Р. Обшук і виїмка. М., 1961р.

У випадку виявлення сховищ, у протоколі вказують, чим це було викликано, що сприяло виявленню, місце розташування, перелік цінностей та їх індивідуальні ознаки. При виявленні тайників описують їх улаштування, розміри – наявність тайника і його вміст можуть бути прямим доказом. У протоколі слід зазначити, які предмети були видані при обшуку добровільно.

Якщо в процесі обшуку застосовувалися технічні засоби, то це теж відображають у протоколі, зазначаючи назви і типи приладів. У протоколі підкреслюють, що про застосування технічних засобів були поінформовані особи, які брали участь в обшуку.

У заключній частині протоколу подають відомості про те, які предмети були вилучені та упаковані; якою печаткою опечатані; кому і що саме було передане на відповідальне зберігання.

Протокол обшуку та вилучення складають у трьох примірниках через копіювальний папір. Перший примірник залишається у справі; другий – вручається обшукуваному; третій разом із вилученими предметами відсилається у камеру схову речових доказів.

Всі сторінки оригіналу та копій підписують: особа, яка проводила обшук, поняті, інші учасники обшуку та обшукувана особа, при її відсутності – представник місцевої влади або домоуправління. У протоколі обшуку не фіксують жодних пояснень обшукуваного про походження вилучених речей та їх появу в приміщенні. Крім протоколу обшуку, для фіксації його результатів можна складати також плани, схеми, використовувати фотозйомку (за правилами судової фотографії), а в деяких випадках і відеозйомку.

Під час фотозйомки фотографують ті місця, де були виявлені об'єкти пошуку, передовсім тайники, а також предмети, які передаються на відповідальне зберігання (щоб останні не були замінені). Якщо речові докази з певних причин не можуть зберігатися при кримінальній справі, то їх обов'язково фотографують. Складаючи протокол обшуку, у кожному випадку застосування фотозйомки та інших технічних засобів фіксації керуються нормами кримінально-процесуального закону. Фотознімки, зроблені на місці обшуку, є для суду важливою наочно-доказовою інформацією.

Щоб точно зафіксувати улаштування тайника, складають його детальний план. До цього прийому вдаються у випадках, коли потрібно чітко передати структуру чи улаштування об'єкта фіксації.

Після завершення обшуку всі вилучені об'єкти доставляють у службове приміщення слідчого органу.

Згідно з внутрішньовідомчою інструкцією гроші, коштовності, та інші речі підлягають обліку та збереженню в органах Міністерства внутрішніх справ. Не пізніше наступного дня після вилучення їх здають у фінансовий апарат відповідного органу МВС, а отриманий документ про здачу долучають до матеріалів слідчої справи.

§ 3. Види обшуку та його технологія

Обшук – багатовимірне явище криміналістичної практики. Перебіг цієї слідчої дії має безліч конкретних ситуативних варіантів. Тому при вирішенні питання про види обшуку практика виходить із характеру особливості та специфіки об'єктів обшуку та об'єктів пошуку, а також критеріїв повторності та одночасності. Задля упорядкування цього великого масиву у криміналістичній тактиці розроблена класифікація обшуків з поділом їх на види. Видовий поділ здійснюється за чотирма критеріями:

• за повторністю; • за одночасністю; • за об'єктами обшуку; • за об'єктами пошуку.

Отож, усі обшуки поділяються за переліченими вище критеріями на такі види (див. схему 14 а, 14 б):

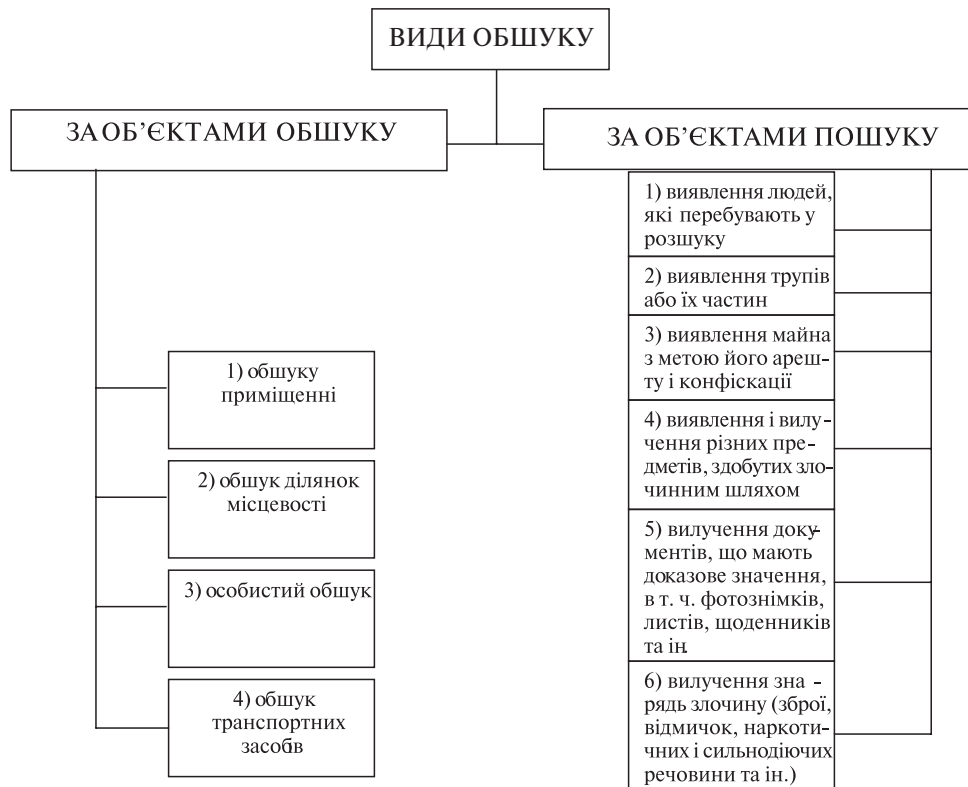

Схема 14 а

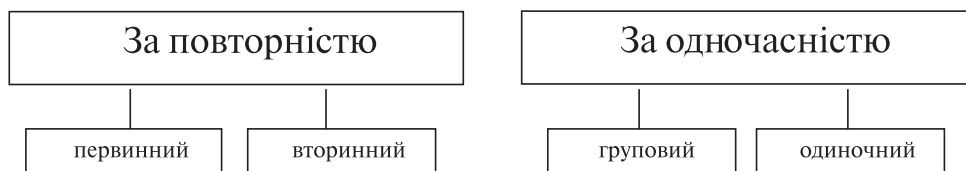

Схема 14 б

Обшук у приміщенні. При проведенні такого обшуку детальному огляду підлягають всі приміщення, включаючи і підсобні, а також горища, льохи (підвали), сходи, меблі, домашні речі та ін.

При огляді підлоги слід звертати увагу на сліди недавніх пошкоджень (переміщень), характер бруду та пилу в пазах між дошками. Перевіряють лиштви і плінтуси — за ними можуть бути схованки.

Стіни приміщень обстежують з метою виявити тайники. При цьому орієнтуються на місця, де є свіжа фарба, штукатурка або повторно наклеєні шпалери. В окремих випадках стіни необхідно простукати молотком, звертаючи увагу на звук: у місцях можливих тайників він буде глухим.

При обшуку льохів, підвалів, горищ та інших затемнених місць особливу увагу потрібно приділяти освітленню. На горищах обстежують шар засипки, оглядають з'єднання крокв. Обшуковуються ванні та туалетні кімнати, комірочки, сходи та опалювальні примування.

Оглядаючи меблі, з них виймають усі речі, відсувають їх від стін і перевертають. Відомі випадки, коли злочинці влаштовували тайники у трубах нікельованих ліжок, ніжках меблів.

Щоб виявити подвійні стінки в гарнітурі меблів, їх заміряють, а м'які меблі проколюють тонким щупом або довгою голкою. Місця, де є кустарно відремонтовані частини оббивки, слід підпороти. Виявлений простір за дзеркалом також треба перевірити.

Трудомістким є обшук домашніх бібліотек: струшуючи, потрібно перевірити кожну книжку, кожну сторінку. Злочинці вкладають у книжку гроші, коштовності та ін.

Не слід під час обшуку залишати поза увагою дитячий куточок, що знаходиться в кімнаті — саме тут можливі тайники та зберігання об'єктів пошуку.

Перевіряють музичні інструменти, телевізори, радіоприймачі, телефонні апарати, моторні частини холодильника, пилососа. Банки, коробки та інший посуд слід спорожнити. Землю у квіткових горщиках протирають щупом. Необхідно перевірити каструлі з харчами, навіть ті, які стоять на вогні.

Щоб зробити невпізнаними зливки з благородних металів, злочинці часом надають їм форму побутових предметів. Наприклад, при обшуку в туалеті була виявлена зроблена із золота ручка дверей, що була навмисне зафарбована. А в іншому випадку платиновий дріт злочинці використовували для зв'язування старих речей.

З документами, записними книжками потрібно ознайомитися на місці та вирішити питання про їх вилучення. Якщо у процесі обшуку слідчий має підстави вважати, що по справі у подальшому постане необхідність у судово-почеркознавчій експертизі чи експертизі за фотознімками, то збирають вільні зразки почерку і фотознімки.

При розслідуванні деяких злочинів обшук проводять на робочому місці – в установі або на підприємстві, де працює підозрювана особа. Інколи такий обшук поєднують із проведенням інших заходів, пов'язаних із розслідуваною справою. Так, у магазинах, їдальнях тощо обшук може супроводжуватися перевіркою терезів, товарів, продуктів, страв, зняттям проби та натурних надлишків. Обшук в установі може поєднуватися із раптовою ревізією.

Обшук ділянок місцевості. Обшукувану місцевість: двір, присадибну ділянку, город тощо, які знаходяться у віданні обшукуваної особи, членів її сім'ї або організації, спочатку вивчають. Потім її розбивають на окремі сектори (ділянки, квадрати) довільної форми, межі яких можуть бути як природні (стежки, струмки), так і умовні (прапорці, вивіски та ін.). Після цього місцевість починають обшукувати за окремими секторами.

На місцевості злочинці закопують предмет в землю чи сніг, старанно маскуючи ці місця. Тому слід звертати увагу на демаскуючі позначки – умовні знаки у вигляді зарубок на деревах, відміток на землі чи стінах. Ці знаки можуть вказувати шлях до тайника. Найчастіше на місцевості злочинці ховають предмети в коріннях рослин, корі і дуплах дерев. Дрова, будівельні матеріали слід перекласти, а землю під ними перевірити щупом або міношукачем. Аналогічно перевіряють купи землі, сміття, копиці сіна та ін.

У разі потреби, а саме для пошуків зниклих злочинців, трупів або їх частин, а також речей, під час обшуку на місцевості може бути задіяний кінолог з використанням службово-розшукової собаки.

Особистий обшук – це обшук людини, її тіла, одягу, взуття та предметів, які при ній знаходяться. Особистий обшук, як правило, проводиться за постановою слідчого. Однак у двох випадках, передбачених кримінально-процесуальним законом, він може здійснюватися і без постанови слідчого: по-перше, при затриманні та взятті під варту; а по-друге, при наявності достатніх підстав вважати, що особа, яка знаходиться у приміщенні або іншому обшукуваному місці, приховує при собі предмети або документи, важливі для слідчої справи. В окремих випадках особистий обшук може поєднуватися

з проведенням медичного огляду (освідування), про що виноситься спеціально мотивована постанова.

Особистий обшук на місці затримання найчастіше носить попередній характер. Провести особистий обшук не складає особливих проблем, якщо слідчий (оперативник) має декілька помічників. Якщо ж це робити доводиться одному співробітнику і є підстави вважати, що обшукуваний озброєний, то ситуація ускладнюється. Слідчий повинен наказати обшукуваному підняти руки і повернутися до нього спиною. При цьому слід перевірити кишені, одяг, взуття, тіло, щоб переконатися у відсутності вогнепальної чи холодної зброї. У обшукуваного вилучаються предмети, якими можна нанести удари або порізи, а також рідини, порошки та предмети невідомого призначення. Метою такого попереднього обшуку є вилучити або знищити предмети, за допомогою яких може бути вчинений опір.

Проводячи особистий обшук на місці затримання, слід оглянути й навколишню місцевість: затриманий може викинути викриваючі його предмети.

Практика виробила наступні прийоми проведення детального особистого обшуку:

1. Особистий обшук проводять у певній послідовності, як правило, «згори вниз». Отож, починають з головного убору. Потім обшукують одяг, при цьому старанно оглядають кишені, борти комірців, підкладку та ін. Відомі випадки, коли злочинці навмисно пристосовували одяг для крадіжки матеріальних цінностей, наприклад, підшивали у пальто підкладку зі спеціальними гачками.

2. Інколи особистий обшук необхідний для встановлення професії затриманого чи місця, де він міг бути. У цих випадках за допомогою пилососа слід зібрати пил та бруд із кишень, швів одягу та ін. Оглядаючи взуття, увагу звертають на устілки, піднаряди чобіт, накладки носків, каблуки, оскільки в них можуть бути виявлені тайники.

Під час обшуку тіла людини оглядають ротову порожнину, обстежують волосся, вату у вухах, пахви. За наявності на тілі обшукуваного пов'язок, протезів, а також якщо є підстави вважати, що речові докази обшукуваний проковтнув або заховав у природних отворах тіла, запрошують лікаря. У таких випадках після особистого обшуку проводять медогляд (освідування), про яке слідчий виносить спеціальну постанову судмедексперту (лікаря).

У ході особистого обшуку можуть бути виявлені сліди перебування особи на місці події (частинки землі, фарби та інші речовини), а також сліди злочинних дій (сліди крові, сперми, знаряддя зламу, сліди виламаних перешкод, металевого пилу, осколки розбитого скла тощо).

До особистого обшуку належать і обшук особистих речей: блокнотів, жіночих сумочок, чемоданів тощо, які знаходяться у затриманого. Всі ці предмети старанно оглядають з метою виявити в них тайники, подвійні стінки, порожнини. Наприклад, відомий випадок, коли злочинець зберігав контрольний талон до ощадної книжки на пред'явника під задньою кришкою кишенькового годинника.

Обшук транспортних засобів спрямований на примусове обстеження транспортного засобу (мотоцикла, воза, автомобіля, яхти, вертольота, літака), який має значення для розслідування справи. Його значення стає все відчутнішим, адже використання транспортних засобів при здійсненні злочинів нині доволі поширене. Крім цього, транспортний засіб нерідко розцінюється злочинцями як надійне місце для різноманітних схованок. Наприклад, один злочинець, водій за професією, розрізав автомобільну камеру, сховав у неї коштовності, а потім заклеїв розріз та накачав камеру повітрям.

Обшук транспортних засобів – відносно новий вид обшуку в практиці органів розслідування, має певну специфіку обстеження, свою тактику.

Так, обшук легкового автомобіля доцільно розпочинати з багажника і закінчувати двигуном. У багажнику перевіряють сумку з інструментами, запасне колесо та інші предмети. У салоні знімають килими, чохла, настили; перевіряються місця між сидіннями, спинками; знімають дзеркало заднього виду, автомагнітолу; оглядають передню панель та інші об'єкти. Також автомобіль оглядається під капотом.

Механізми і деталі, розташовані в автомобілі та під днищем, бажано дослідити зі спеціалістом на СТО (станції технічного обслуговування). При потребі на обшук авто- та мототранспортних засобів запрошують фахівця – експерта-автотехніка, а при проведенні обшуку літальних апаратів обов'язково запрошують спеціалістів, які мають професійний досвід у цій галузі знань.

Повторний обшук. Як вже було вище сказано, за критерієм повторності обшук поділяється на первинний і повторний. Ми детально розглянули первинний, отож, перейдемо до повторного.

Повторний обшук проводиться після первинного за умови, якщо здобуті результати не вважаються задовільними, на що можуть бути різні причини. По-перше, первинний обшук міг проводитися у несприятливих умовах: у темну пору доби; при слабкому джерелі штучного освітлення тощо. По-друге, при його проведенні, можливо, були відсутні спеціалісти, через що не застосовувалися пошукові засоби. По-третє, слідчий міг прийти до висновку, що при первинному обшукі залишилися необстеженими або ж недостатньо старанно були обстежені окремі предмети у приміщенні або ділянки місцевості. І нарешті, підставою для повторного обшуку може бути отримана інформація

про те, що на обшукуване місце (де уже проводився обшук) були підкинуті предмети чи документи, які цікавлять слідство.

Груповий обшук. У процесі розслідування злочинів інколи доводиться проводити груповий обшук. Це слідча дія, що складається із кількох обшуків, які проводяться по одній справі одночасно у різних осіб і в різних місцях. Не слід сплутувати груповий обшук із масовими обшуками, які за своєю суттю є заходом репресивним. Їх проведення неприпустиме і суворо заборонене законом.

Груповий обшук готують за правилами, встановленими для одиночного. Тобто, призначають єдине керівництво, розробляють єдиний план обшуку, при цьому передбачено засоби зв'язку між учасниками, порядок обміну інформацією та проведення його в один і той же день і в одну годину. Тож плануючи груповий обшук, доцільно використовувати оперативні дані, мати схему злочинних зв'язків, а також схему родинних зв'язків обшукуваних осіб.

§ 4. Проведення виїмки

У слідчій практиці, крім обшуку, застосовується й інша пошукова діяльність – виїмка. Відмінність між ними полягає у мірі проінформованості слідчо-оперативної групи про об'єкти пошуку: при виїмці (і це її особливість), вони заздалегідь відомі. Тобто, йдучи на виїмку, слідчо-оперативна група із матеріалів справи чітко знає місце знаходження об'єктів пошуку, які предмети і документи слід вилучити в особи, де вона їх зберігає.

Отже, **виїмка** – це самостійна слідча дія, яка полягає у вилученні в певної фізичної чи юридичної особи лише конкретно встановлених у ході розслідування об'єктів, які мають значення для справи.

Проведення виїмки регламентоване відповідною статтею кримінально-процесуального закону, яким зазначено, що у разі необхідності слідчий проводить вилучення певних предметів і документів, якщо точно відомо, де і в кого вони знаходяться, та за умови, що вони можуть мати значення речових доказів.

Коло учасників виїмки таке ж, як і при обшуку. Основні рекомендації та вимоги закону щодо проведення обшуку можуть успішно використовуватися при підготовці та проведенні виїмки. Зокрема, виїмка проводиться у присутності двох понять. Про її проведення складається протокол, копія якого вручається особі, в якій проведено виїмку, чи повнолітнім членам її сім'ї або представникам житлово-експлуатаційної організації чи депутату місцевої ради.

На відміну від обшуку, закон не вимагає для проведення виїмки санкції прокурора за умови, якщо вона не стосується вилучення документів, що містять державну таємницю.

Законом зазначено, що підставою для проведення виїмки є мотивована постанова слідчого. Однак вилучення документів, що становлять державну таємницю, проводиться тільки з санкції прокурора або його заступника і в порядку, погодженому з керівником відповідної установи. Санкція прокурора необхідна також і для вилучення поштово-телеграфної кореспонденції, до якої удаються лише у випадках встановлення місця знаходження зниклих осіб або осіб, що переховуються, викраденого майна, захованих коштовностей та ін.

Виїмка, як правило, проводиться у денний час, за винятком випадків, коли ця дія є невідкладною, тобто є реальні підстави вважати, що предмети або документи можуть бути знищені або переховані.

Примусова виїмка з житла чи з іншого володіння особи проводиться лише за мотивованою постановою судді і виноситься з дотриманням усіх підстав і порядку, встановленого для проведення обшуку.

Під час проведення виїмки дії слідчого зводяться, як правило, до того, що він пропонує особі видати певні предмети, а у разі відмови, проводить їх примусове знищення.

На практиці виїмку часом оформляють протоколом добровільної видачі, не виносячи при цьому спеціальної постанови. Але така практика не відповідає вимогам закону – у будь-якому випадку вилучення слід оформляти, керуючись відповідними статтями кримінально-процесуального закону.

Інколи на практиці виїмку замінюють вимогою необхідних документів та предметів. І це дає можливість зацікавленим особам замінити, приховати, частково знищити об'єкти, які вимагаються. Отож, заміна виїмки вимогою вкрай небажана.

Виїмка проводиться з житлових, нежитлових приміщень, з інших місць – подвір'я, саду тощо. У процесі проведення вилучення можуть бути отримані від осіб зразки, необхідні для порівняльного дослідження, наприклад, вільні зразки почерку, зразки будь-якої продукції тощо.

Якщо у визначеному за матеріалами справи місці потрібних предметів не виявилось, то шукати їх де-інде не можна, оскільки ця дія буде вже не вилученням, а обшуком. У разі, якщо була видана тільки частина потрібних предметів, або виникли підозри у їх перехованні, то за наявності достатніх підстав слідчий виносить постанову про обшук та проводить його. При проведенні виїмки необхідно прагнути відшукати та вилучити саме ті об'єкти пошуку, що мають значення для справи, тобто об'єкти-оригінали, а не їхні копії чи підробки.

Особистий обшук осіб, які знаходяться у приміщенні, де відбувається виїмка, проводиться без спеціальної на те постанови.

Як бачимо, обшук і виїмка часто перетинаються. Але не слід вважати виїмку частиною обшуку – це самостійна слідча дія.

Після закінчення виїмки, відповідно до кримінально-процесуального закону, складають протокол, в якому відображають її хід та результати. При цьому детально описують вилучені предмети та їх упаковку.

Разом з обшуком та виїмкою, щоб забезпечити відшкодування матеріальних збитків, завданих підприємству, установі чи окремим громадянам, може бути накладений арешт на майно. Про це слідчий складає мотивовану постанову. Арешт на майно оформляють протоколом, у якому зазначають всі предмети, що підлягають арешту, їх кількість, індивідуальні ознаки, орієнтовну ціну. У тих випадках, коли об'єкти не можуть бути вилучені і залишаються під охороною розпискою, для запобігання їх підміни у протоколі детально описують їхні індивідуальні ознаки, а також фотографують, опечатують, підписують – оформляють згідно з процесуальними вимогами.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- Дайте визначення обшуку та виїмки. Яка різниця між ними?
- У яких випадках обшук може проводитися без санкції прокурора?
- Розкажіть про комплекс заходів, які здійснюються у процесі підготовки до обшуку.
 - Які технічні засоби застосовуються під час обшуку?
 - Дайте поняття стадіям обшуку. Розкрийте підготовчу та оглядову стадії обшуку.
 - Охарактеризуйте детальну стадію обшуку.
 - Дайте характеристику заключній стадії фіксації результатів обшуку.
 - Які відомості подають у протоколі обшуку (виїмки)?
 - Які Ви знаєте види обшуку? Що Ви знаєте про тактичні особливості їх проведення?
 - Розтлумачте відмінності між одиночним і груповим обшуком.
 - Охарактеризуйте проведення обшуку за критерієм повторності.
 - Обґрунтуйте особливості обшуку в приміщенні та на відкритій ділянці місцевості.
 - Що таке об'єкти обшуку та об'єкти пошуку?
 - Дайте характеристику проведення особистого обшуку.
 - Охарактеризуйте провадження виїмки.

- У яких випадках для проведення виїмки необхідна санкція прокурора?
- При якому обшуку обшукувану територію розбивають на ділянки?
- Яка різниця в тлумаченні між обшуком і виїмкою?

Література до теми: див. список рекомендованої літератури за п. /№ (1, 2, 3, 9, 18, 23, 24, 29, 33, 37, 42, 47, 48, 49).